

* ऋणनिर्देश *

शिवाजी विद्यापीठाच्या एम्.फिल. (मराठी) पदवी परीक्षेसाठी 'ज्ञानेश्वर कोळी यांच्या कवितेचा अभ्यास' हा लघुप्रबंध सादर करताना मला अत्यानंद होत आहे.

या लघुप्रबंधाच्या निर्मितीमागे अनेकांची प्रेरणा, आशीर्वाद, प्रोत्साहन आहे. त्या सर्वांचे ऋण व्यक्त करणे मी माझे आद्य कर्तव्य समजते.

लघुप्रबंध लेखनाच्या यशस्वीतेचे मुख्य श्रेय जाते ते मार्गदर्शक डॉ. प्रकाश कुंभार सर यांना. विषय निवडीपासून लघुप्रबंधलेखन पूर्ण होईपर्यंत सर्व प्रकारचे मार्गदर्शन त्यांनी जागरूकतेने व सहृदयतेने केले. त्यांची मी अंतःकरणपूर्वक ऋणी आहे.

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर मराठी अधिविभागाचे प्रमुख डॉ. विश्वनाथ शिंदे, डॉ. रवींद्र ठाकूर, डॉ. कृष्णा किरवले, डॉ. रणधीर शिंदे व प्रा. हिमांशू स्मार्त इ. गुरूजन वर्ग व डॉ. महेश खरात, प्रा. सर्जेराव जाधव, सौ. स्वाती पवार यांच्याशी केलेली अभ्यासपूर्ण चर्चा लघुप्रबंधलेखनास प्रेरक व महत्त्वपूर्ण ठरली. तसेच ज्ञानेश्वर कोळी यांनी केलेले सहकार्य, आई-वडिलांचे चिरदायी आशीर्वाद व मित्र-मैत्रिणींचे प्रोत्साहन या सर्वांमुळे हे लेखन पूर्ण होऊ शकले.

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालयाचे ग्रंथालय व बाळासाहेब खर्डेकर ग्रंथालय, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांची मोलाची मदत या लघुप्रबंधाच्या पूर्णत्वासाठी लाभली. वारणा विभाग शिक्षणमंडळाचे सचिव मा. जी.डी. पाटील व वारणा महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. ए.एम्. गुरव यांनी माझा आत्मविश्वास वाढवला व लेखनास प्रेरणा दिली. या सर्वांची मी सदैव ऋणी राहीन.

श्री. विष्णू खाडे, यांनी संगणकीकृत टायपिंग वेळेवर, बिनचूक व आकर्षक करून दिले त्याबद्दल त्यांची मी आभारी आहे.

तसेच अनेक नातलगांनी आणि ज्ञात-अज्ञातांनी माझ्या लघुप्रबंधासाठी सुयश चिंतले अशा सर्वांची मी आभारी आहे.

- प्रीती प्रतापराव शिंदे

* विषय निवडण्यामागची भूमिका *

‘ज्ञानेश्वर कोळी यांच्या कवितेचा अभ्यास’ हा विषय निवडण्यापाठीमागे हे प्रयोजन आहे की ज्ञानेश्वर कोळी हे १९८० नंतरच्या मराठी कवितेतील नवोदित तरूण कवी असून त्यांची कविता समाज आणि मानवी मनाचा वेध घेते. समाजजीवनाची आक्रंदने ही त्यांच्या काव्याची स्पंदने ठरतात. अशी सामाजिक, सांस्कृतिक व राजकीय जीवनातील स्पंदने शब्दांकित करणारे ते वास्तववादी कवी आहेत. त्यांच्या काही कवितांचा समावेश शिवाजी विद्यापीठाच्या प्रथम वर्षाच्या पाठ्यपुस्तकात केलेला आहे. शिवाजी विद्यापीठाच्या परिक्षेत्रातील साहित्यनिर्मिती करणाऱ्या तरूणांना संशोधनाच्या कक्षेत आणणे व त्यांच्या साहित्याला संशोधनाच्या रूपात न्याय देणे हा ही हेतू आहे.

नवकवितेमध्ये ज्ञानेश्वर कोळींची कविता नेमके काय साधते ? इतर नवकवींना त्यांची कविता कोणती प्रेरणा देते ? समाजातील कोणकोणत्या जाणिवा त्यांच्या कवितेतून क्रांतिप्रवण झाल्या आहेत ? त्यांच्या कवितेचे विशेष कोणते ? नवसाहित्याच्या प्रवाहात त्यांच्या कवितेचे योगदान काय ? याचा शोध प्रस्तुत लघुप्रबंधात घेतलेला आहे.

‘जगणे माझे’ (१९९१), ‘आयुष्याच्या वाटेवर’ (१९९६), ‘आकाश पेलताना’ (१९९९), आणि ‘घन दाटलेले’ (२००२) या कवितासंग्रहाच्या अनुषंगाने संशोधनात्मक पातळीवर ज्ञानेश्वर कोळींच्या कवितांचा अभ्यास केलेला आहे. तसेच नव्या पिढीच्या कवितेत असणारी सतर्कता, संवेदनशीलता व आत्मभान समजून घेऊन या नवकवींची ठोस भूमिका मांडण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

ज्ञानेश्वर कोळींची कविता त्यांच्या अनुभवातून जन्मलेली सरस व जिवंत कविता आहे. अनेक सामाजिक, जीवनविषयक व काव्यविषयक तसेच निसर्ग आणि प्रेमविषयक जाणिवा ती साकार करते. या कवितेला वास्तवतेचा स्पर्श आहे. भोगाव्या लागणाऱ्या दुःखाची किनार आहे, जागृततेचे भान आहे, सामाजिक बदलाची चाहूल आहे आणि परिवर्तनाची आस आहे. ही कविता १९८० नंतरच्या मराठी कवितेचे प्रतिनिधित्व करणारी समर्थ व सक्षम कविता आहे. म्हणूनच ‘ज्ञानेश्वर कोळी यांची कविता’ संशोधनासाठी यथार्थ वाटते.